

AUTORITARNOST, STAV PREMA STANJU DEMOKRACIJE I PERCEPCIJA RAZVOJNIH CILJEVA HRVATSKE¹

Dinka ČORKALO, Željka KAMENOV, Meri TADINAC-BABIĆ
Filozofski fakultet, Zagreb

UDK: 316.64:321.7>(497.5)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 6. 4. 2000.

Cilj istraživanja bio je ispitati prinos sociodemografskih varijabla, važnosti vjere i stranačke preferencije objašnjenju dimenzije autoritarnosti te navedene varijable i autoritarnost dovesti u vezu s percepcijom stanja demokracije u Hrvatskoj i projekcijom njezina društveno-ekonomskoga razvoja. Istraživanje je provedeno na uzorku studenata (N=334) i zaposlenih građana (N=383) Republike Hrvatske. Primijenjeni su sljedeći instrumenti: Skala autoritarnosti i Skala mogućih razvojnih ciljeva RH, konstruirane za ovo istraživanje, te Skala percepcije demokracije u Hrvatskoj. Varijable koje su se pokazale relevantnima za objašnjenje autoritarnosti su ponajprije spol, važnost vjere, stranačka preferencija te materijalni status. Utvrđena je značajna povezanost između razine autoritarnosti i percepcije stanja demokracije u Hrvatskoj, a obje varijable povezane su i s preferencijom određenoga oblika društveno-ekonomskog razvoja. Nalazi jasno upućuju na to da su naši ispitanici u prosjeku kritični prema stanju demokracije u Hrvatskoj te preferiraju liberalniji razvoj. U onih ispitanika koji se zalažu za ustrajanje u tradicionalnim vrijednostima, taj se konzervativizam može objasniti velikom važnošću vjere, "desnom" političkom orijentacijom, višom razinom autoritarnosti i relativnim zadovoljstvom stanjem demokracije u nas.

Dinka Čorkalo, Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet,
Lučićeva 3, 10000 Zagreb, Hrvatska. E-mail: dcorkalo@ffzg.hr

UVOD

1159

Društveno-političke promjene na tlu istočne Europe početkom devedesetih godina dvadesetoga stoljeća otvorile su, između ostaloga, i prostor za istraživače u području društvenih značnosti. Mnogi socijalni psiholozi i sociolozi složili bi se da je po-

java knjige *Autoritarna ličnost* Adorna i suradnika 1954. godine označila prekretnicu u istraživanju i objašnjavanju društvene zbilje (Meloan, 1991., 1994., Altemeyer, 1988.), ako ne u Istočnoj Europi toga vremena, onda svakako u američkoj, pa i zapadnoeuropskoj psihologiji. Spomenuta skupina autora sa Sveučilišta u Berkeleyu konceptualizirala je "novi" sindrom ličnosti, podložan prihvaćanju desnih ideologija. Postojanje takve ličnosti poslužilo je autorima primarno u tumačenju pojave anti-semitizma, što je bio i temeljni cilj te opsežne studije u njezinim počecima ranih 40-ih godina (Meloan, 1994.). Nadalje su se autoritarnim sindromom pokušala protumačiti i dramatična događanja na tlu tadašnje Europe, ponajprije zamah nacističke političke orijentacije. Adorno i njegovi suradnici smatraju da se autoritarni sindrom ličnosti sastoji od širokoga i koherentnoga obrasca mišljenja čija organizacija odražava tendencije unutar autoritarne ličnosti. Te tendencije podrazumijevaju rigidnu potporu vrijednostima srednje klase, nekritičku podložnost autoritetu, agresivnost prema manjinskim skupinama, suprotstavljanje pluralizmu mišljenja, sklonost stereotipiranju, vjerovanja da vanjske snage upravljaju čovjekovom sudbinom, pretjeranu sklonost zagovaranju moći, ciničan stav prema humanosti, sklonost obrambenom mehanizmu projekcije,² te moralističku okupiranost seksualnim životom (Adorno i sur., 1982.). Te temeljne karakteristike autoritarnog sindroma bile su operacionalizirane čuvenom kalifornijskom F-skalom koju su autori smatrali mjerom sklonosti fašizmu. Nastanak takve "crte" ličnosti pripisali su, s jedne strane, političkim i socioekonomskim okolnostima, a s druge strane, obiteljskim prilikama, odnosno načinu odgoja. Vrlo brzo, F-skala postaje jedan od najčešće primjenjivanih instrumenata u socijalno-psihološkim istraživanjima (Altemeyer, 1988., 1996.; Christie, 1991.) s tri važna uspona – sredinom 50-ih, dakle, neposredno nakon objavljivanja te krajem šezdesetih i tijekom gotovo čitavoga razdoblja sedamdesetih (Meloan, 1991., 1994.). No, njezina popularnost, unatoč oštrim kritikama i suprotstavljanjima, nikada nije prestala. Temeljne kritike upućene F-skali, pa onda i autoritarnom konceptu, bile su dvostruke: s jedne strane javili su se prigovori na valjanost ljestvice, a s druge strane otvorilo se pitanje postojanja sličnog sklopa ličnosti na drugom kraju kontinuuma političkih orijentacija, naime onom *lijevom*. U pogledu pitanja valjanosti, Meloan (1996.) navodi rezultate istraživanja autoritarnosti tijekom 40 godina u različitim dijelovima svijeta te pokazuje da je F-skala izdržala test vremena. Prvo, niz istraživanja je pokazao da skupine jasno ocijenjene kao *desne* imaju visoke rezultate na skali autoritarnosti. Drugo, vidi se da su njihovi rezultati značajno viši od rezultata nađenih u općoj populaciji.

Treće, uvjerenja skupina s vrlo niskim rezultatima jasno se mogu povezati s antiautoritarnošću te prodemokratskom i antifašističkom orijentacijom.

Drugi temeljni prigovor koncepciji Berkeleyjske skupine bila je mogućnost postojanja i "lijeve" autoritarnosti. Istini za volju, "Berkeleyjevci" su i sami u svojem izvještaju naveli obilježja skupine s vrlo niskim rezultatima na F-skali, pa je njihov opis u određenim elementima kompatibilan s opisom ekstremnih *desničara*. Naime, iako je ova skupina zagovarala "pobratimstvo lica u svemiru", manjinska prava i slična uvjerenja karakteristična za pravedno društvo, pokazivala je i totalitarizam u mišljenju, a deklarirana uvjerenja bila su više ideološko sredstvo nego cilj po sebi (Adorno i sur., 1982.). Kasniji pokušaji dokazivanja postojanja *lijeve* autoritarnosti završili su neslavno, čak i kada su to pokušali autoriteti poput Shillsa (1954.) (prema Radin, 1993.) ili Eysencka sa svojim T-faktorom (Eysenck, 1954.). U njihovim radovima, naime, koncept *lijeve* autoritarnosti imao je slabu (ili nikakvu) potkrepu. Niti Rokeachev koncept dogmatizma nije uspio riješiti pitanje autoritarnosti *ljevice*. On je držao da je dogmatizam neovisan o političkoj ideologiji, a njegova hipoteza da će komunisti biti visoko dogmatični (mjereno njegovom D-ljestvicom) slabo je potvrđena rezultatima na uzorku koji je više nego sumnjive uvjerljivosti. Naime, pitanje koje je ostalo neriješeno jest je li autoritarnost crta ličnosti koja se manifestira neovisno o socijalnom sadržaju, ili je pak riječ o klasteru stavova prema sasvim određenim socijalnim sadržajima (Milburn, 1991.; Šiber, 1998a). U tom je smislu vrlo zanimljiva definicija autoritarnosti sasvim suvremenog i danas vjerojatno najupornijeg istraživača autoritarnosti Boba Altemeyera koji je definira kao "crtu ličnosti koja dovodi do toga da je potreban vrlo mali društveni pritisak kako bi se pojedinac podvrgnuo autoritetu" (Altemeyer, 1988., str. 3). No, nastavlja dalje isti autor, desnu autoritarnost čine tri grozda stavova: autoritarna submisivnost (podložnost autoritetima koji se doživljavaju legitimnima u društvu u kojem pojedinac živi), autoritarna agresivnost (opća agresivnost usmjerena na one koji se doživljavaju drukčijima, dakle na manjinske skupine u najširem smislu te riječi) i konvencionalizam (pristajanje uz društvene konvencije koje se doživljavaju kao norma u društvu u kojem pojedinac živi) (Altemeyer, 1988., 1996.). Čini se da dosadašnji rezultati istraživanja autoritarnosti i pokušaji da se utvrde *desna* i *lijeva* autoritarnost upućuju na zaključak da, bar u zapadnim zemljama, *lijevo* orijentirane skupine imaju niže rezultate na mjerama autoritarnosti od *desno* orijentiranih političkih skupina (Meloan, 1994.). Je li ovim zaključkom zatvorena rasprava o *lijevoj* i *desnoj* autoritarnosti? Teško bismo na to

pitanje mogli odgovoriti potvrdno. Ideološka orijentacija *lijevo* orijentiranih skupina u zapadnoeuropskim zemljama prije pada Berlinskog zida bitno je različita od *lijeve* orijentacije koja je činila sustav istočnoeuropskih zemalja. Zato je važno steći uvid u istraživanja autoritarnosti na uzorcima iz istočnoeuropskih zemalja. Pregled literature upućuje na relativno malen broj takvih istraživanja u tim zemljama. Američko-ruska istraživačka ekipa McFarland, Ageyev i Abalakina svojim su rezultatima donijeli svjetlo u staru raspravu: autoritarnost Rusa manifestira se sličnim načinom na različitim sadržajima (McFarland, Ageyev i Abalakina, 1992.; McFarland, Ageyev i Djintcharadze, 1996.). Naime, visokoautoritarni dio ruskog uzorka gorljivo brani ostatke stare sovjetske ideologije, odapirući se demokratskim promjenama i Gorbačovljevoj Perestrojki iz čega bi se moglo zaključiti da autoritarnost jest crta ličnosti, donekle neovisna o ideologiji. Još uvjerljivije podatke, prikupljene u vrijeme vladavine komunista u Poljskoj, izlaže Koralowitz: visokoautoritarni podržavaju komunistički sustav, niskoautoritarni podržavaju demokratski pokret Solidarnosti (prema Meloen, 1994.).

Za naše su prilike posebno zanimljiva istraživanja autoritarnosti provedena na području bivše Jugoslavije. Šiber (1989.) daje kritički pregled istraživanja autoritarnosti u zemljama bivše Jugoslavije i upozorava na visok stupanj izraženosti te crte u istraživanim uzorcima. Autor u zaključku naglašava povezanost autoritarnosti i nekritičnosti prema pojedinim, kako kaže, "idejnim orijentacijama" te upozorava na to da "prisutnost autoritarnosti u psihološkoj strukturi naše populacije predstavlja realnu pretpostavku nametanja različitih utjecaja, pogotovo u situacijama društvenih previranja, nesigurnosti i konflikata" (str. 144). U opsežnom Radinovu istraživanju iz 1993. godine, provedenom na uzorku mladih od 15 do 27 godina u svim republikama bivše Jugoslavije tijekom 1985. i 1986., ispitivana je važnost nekih socijalizacijskih i kognitivnih varijabla u tumačenju autoritarnosti mladih. Kao mjeru autoritarnosti autor je rabio reduciranu Adornovu F-skalu od 10 čestica koja je uključivala, doduše nejednako zastupljene, sve komponente izvornog Adornova koncepta. Nalazi su pokazali da različite sociodemografske varijable različito predviđaju autoritarnost te da je autoritarnost ispitanika izražena u različitoj mjeri u pojedinim bivšim republikama, ovisno o stupnju njihove socioekonomske razvijenosti.³

Koncept autoritarnosti, unatoč svim kritikama, ostaje privlačan istraživačima društvenih znanosti. Novija se istraživanja usmjeruju na teorijsku doradu toga koncepta (Scheepers i sur., 1992.; Baars i Scheepers, 1993.; Altemeyer, 1988., 1996.), pojašnjavanje njegovih veza sa sličnim i srodnim konstruktima, poput konformnosti i konzervativizma (Tarr i Lorr, 1991.),

ili pak na relevantnost toga koncepta za tumačenje stavova i uvjerenja koji danas predstavljaju važna društvena pitanja, poput odnosa prema oboljelima od AIDS-a, odnosa prema ekološkim problemima, narkomaniji i slično (Peterson i sur., 1993.). Budući da je Hrvatska jedna od tranzicijskih zemalja koje, nakon propasti komunizma kao ideologije i oblika vladavine, pokušavaju prokrčiti put ka demokratskom društvenom ustroju, kao relevantni koncepti koje možemo dovesti u vezu s autoritarnošću nameću se percepcija sadašnjega stanja demokracije u Hrvatskoj te viđenje perspektive budućega razvoja zemlje. Obilježja autoritarnoga sklopa, razumijevajući ga kao organizirani sustav osobina koji predisponiraju pojedince da reagira na određeni način na čitav niz (socijalnih) podražaja, dopušta nam pretpostaviti da će autoritarniji pojedinci u većoj mjeri biti zadovoljni postignutom razinom demokratskog razvoja te da je, na temelju te osobine, moguće predvidjeti da će ti pojedinci zagovarati održavanje postojećeg stanja kao sigurnog okvira. Budući da je autoritarnost u nas slabo istraživana, činilo nam se važnim ispitati kako je ona određena sociodemografskim i nekim drugim relevantnim obilježjima ispitanika te dobivene podatke usporediti s rezultatima istraživanja u svijetu, gdje koncept autoritarnosti ima dulju tradiciju ispitivanja. Stoga smo probleme našega istraživanja formulirali na sljedeći način:

1. Utvrditi prinos sociodemografskih varijabla, važnosti vjere i stranačke preferencije predviđanju autoritarnosti te ispitati postoji li povezanost između autoritarnosti i percepcije stanja demokracije u nas.

2. Ispitati ulogu sociodemografskih varijabla, važnosti vjere, stranačke preferencije, autoritarnosti i percepcije stanja demokracije u tumačenju preferencije liberalnoga ili tradicionalnoga razvoja Hrvatske.

METODA

Uzorak

Ovo istraživanje dio je šireg projekta provedenoga krajem 1997. godine za potrebe IODH-a, što je, dijelom, determiniralo i izbor ispitanika. Ispitivanje je provedeno na dva uzorka: kvotnom uzorku studenata zagrebačkoga sveučilišta (N=334) i kvotnom uzorku ispitanika zaposlenih u državnim ustanovama (vrtići, škole, knjižnice, zdravstvene ustanove), nevladinim i humanitarnim udrugama, nakladničkim poduzećima te na fakultetima i visokim učilištima u regionalnim središtima Republike Hrvatske (Zagreb, Split, Rijeka, Osijek) (N=383). Demografske varijable koje su kontrolirane jesu dob, spol, nacionalnost, mjesto primarne socijalizacije, naobrazba i materijalni

status. Prikupljeni su i podaci o važnosti vjere te stranačkoj preferenciji ispitanika. Struktura uzoraka vidljiva je iz tablica 1 i 2. Između uzoraka postoji razlika u nekim demografskim varijablama, determinirana prirodom tih uzoraka. Tako u prikazu studentskoga uzorka ne navodimo varijable dob i obrazba, jer je uzorak po tim varijablama homogen. U uzorku zaposlenih ispitanika javlja se i dodatna varijabla lokacije, jer je ispitivanje obavljeno u četiri regionalna središta.

Instrumenti

Primijenjene su tri skale: Skala autoritarnosti (Čorkalo i sur., 1998.) i Skala mogućih razvojnih ciljeva Republike Hrvatske (Čorkalo i sur., 1998.), konstruirane za potrebe ovoga istraživanja, te modificirana Skala percepcije demokracije u Hrvatskoj, preuzeta iz projekta Svjetsko istraživanje vrijednosti – Hrvatska 1995., koji je vodila istraživačka ekipa *Erasmus Gilda*.

Skala autoritarnosti. Racionala pri konstrukciji te skale bila je da se njezinim česticama obuhvate sve facete koje se uglavnom podrazumijevaju pod pojmom autoritarnosti: pokoravanje autoritetu i vlasti, odnos prema individualnim pravima i pravima manjina, odnos prema obitelji i među spolovima, tradicionalni svjetonazor, odbojnost prema promjenama te etnocentrizam. Takva preliminarna verzija skale od 41 čestice primijenjena je na uzorku od 125 studenata zagrebačkoga sveučilišta. Na osnovi interkorelacija među česticama i faktorske analize izdvojeno je 12 tvrdnja, po četiri najreprezentativnije za svaki od tri glavna faktora: poslušnost autoritetu, tradicionalno shvaćanje odnosa među spolovima te izraziti etnocentrizam i netrpeljivost prema strancima.

Ispitanik izražava svoje slaganje s pojedinom tvrdnjom na skali od pet stupnjeva. Ukupni rezultat formira se kao suma odgovora na svim česticama i može se kretati od 12 (odsutnost autoritarnosti) do 60 (maksimalno izražena autoritarnost).

Skala percepcije demokracije u Hrvatskoj sastoji se od osam tvrdnja koje opisuju temeljna obilježja demokratskoga društvenog razvoja (funkcioniranje pravne države, objektivnost medija, sloboda izražavanja itd.) pri čemu je zadatak ispitanika da na skali od pet stupnjeva procijeni koliko je svaka od njih istinita za Hrvatsku danas. Rezultat je izražen kao zbroj bodova na svim česticama. Minimalni rezultat je 8 i označava percepciju odsutnosti demokracije, a maksimalni rezultat 40 znači da ispitanici vide Hrvatsku kao zemlju s visokim stupnjem demokracije. Drugim riječima, veći rezultat ukazuje na manje kritičan stav ispitanika prema stupnju demokracije u nas.

Skala mogućih razvojnih ciljeva Republike Hrvatske sastoji se od 12 tvrdnja koje se odnose na različite aspekte razvoja (privatizacija, slobodno tržište, ljudska prava, socijalna država, na-

cionalna tradicija nasuprot utjecajima sa Zapada itd.) pri čemu ispitanik procjenjuje koliko svaki od navedenih ciljeva drži važnim na skali od 1 (posve nevažno) do 5 (izrazito važno). Skala predstavlja kontinuum od konzervativnog ka liberalnom pri čemu viši postignuti rezultat ukazuje na preferenciju liberalnijeg razvoja.

Postupak

Ispitivanje je provedeno krajem studenoga i početkom prosinca 1997. godine. Instrumente su primijenili uvježbani anketari, studenti psihologije i sociologije. Zaposleni ispitanici anketirani su individualno, a u studentskom uzorku ispitivanja su provođena u manjim skupinama.

REZULTATI I RASPRAVA

Budući da ovo istraživanje uključuje prvu ili jednu od prvih primjena opisanih instrumenata, nužno je navesti njihove osnovne metrijske karakteristike.

Skala autoritarnosti pokazala je visoku internu konzistenciju: na uzorku zaposlenih ispitanika $\alpha = 0.86$, a na uzorku studenata $\alpha = 0.84$. Faktorska analiza provedena je na svakom uzorku zasebno i u oba slučaja su, u skladu s očekivanom strukturom, izdvojena tri faktora kojima se objašnjava ukupno 58,1 posto varijance. Unatoč trofaktorskoj strukturi, visoka unutarnja konzistencija ove skale opravdava uporabu ukupnog rezultata kao mjere autoritarnosti.

Skala percepcije demokracije u Hrvatskoj također se odlikuje visokom internom konzistencijom: $\alpha = 0.92$ na uzorku zaposlenih te $\alpha = 0.88$ na studentskom uzorku. Faktorskom analizom skale izdvojen je jedan faktor koji na uzorku zaposlenih ispitanika objašnjava 65 posto varijance, a 53,8 posto na studentskom uzorku, tako da je i mjera ove varijable izražena ukupnim rezultatom na skali.

Analiza glavnih komponenata *Skale mogućih razvojnih ciljeva RH*, sa zadana dva faktora pokazala je sličnost faktorskih struktura na subuzorku studenata i subuzorku zaposlenih. Stoga smo uzorke spojili, pa su i u ponovljenoj analizi glavnih komponenata sa zadana dva pretpostavljena faktora izdvojeni faktori koji sadržajno pokrivaju dimenzije konzervativizma i liberalizma i ukupno tumače 37 posto varijance. Prvi faktor, nazvan *liberalizam*, čini osam čestica koje se odnose na privatizaciju, slobodno tržište, depolitizaciju državnih služba, pitanja građanskih prava i sloboda, jačanje civilne kulture i opiranje uravnilovki. Drugi faktor, *konzervativizam*, čini četiri čestice koje jednoznačno ukazuju na preferenciju konzervativnih vrijednosti (npr. Hrvatska se treba vratiti svojoj nacionalnoj tradiciji, a ne kopirati Zapad). Dakle, umjesto jedinstvenoga re-

● **TABLICA 1**
 Deskriptivna statistika
 skala za uzorak
 studenata (N=334)

zultata na Skali razvojnih ciljeva, u daljnjoj smo analizi rabili
 dva rezultata dobivena zbrajanjem čestica za pojedine faktore.
 Deskriptivna statistika upotrijebljenih varijabla, s obzirom
 na strukturu pojedinog uzorka, prikazana je u tablicama 1 i 2.

Demografske varijable (% ispitanika)	Autoritarnost		Percepcija demokracije		Liberalizam		Tradi- cionalizam	
	M	σ	M	σ	M	σ	M	σ
Spol								
žene (52.9)	23,4	7,65	16,8	5,35	27,5	2,83	11,9	2,95
muškarci (47.1)	29,4	9,77	19,0	6,79	28,4	3,15	12,9	3,30
Rana socijalizacija								
naselje do 3 000 stanovnika (19.9)	26,9	9,28	17,8	6,03	27,3	3,26	13,3	3,20
3 000 – 10 000 stanovnika (12.7)	26,8	9,02	18,1	5,74	27,2	2,93	12,0	3,14
10 000 – 50 000 stanovnika (15.4)	28,0	9,84	18,2	5,67	27,8	2,85	12,5	3,00
50 000 do 100 000 stanovnika (9.7)	25,0	7,90	19,0	7,19	27,8	2,02	12,4	3,59
više od 100 000 stanovnika (42.3)	25,9	9,08	17,3	6,30	28,4	3,14	11,8	3,06
Naobrazba majke								
bez škole, nezavršena osnovna (1.2)	31,5	11,15	13,8	5,25	30,0	1,73	13,3	1,53
završena osnovna (8.7)	28,4	9,67	20,3	5,64	27,6	2,81	13,2	2,87
KV i VKV (6.6)	31,2	10,38	19,6	6,10	28,8	3,07	13,0	2,62
srednja škola (38.7)	26,7	8,91	17,9	5,96	27,9	3,07	12,5	3,35
viša, visoka, fakultet (39.9)	24,3	8,92	16,9	6,39	27,9	3,02	11,8	3,11
magisterij, doktorat (4.8)	26,5	8,15	21,2	5,11	27,9	2,95	13,4	3,51
Naobrazba oca								
bez škole, nezavršena osnovna (0.6)	20,5	12,02	11,0	4,24	22,5	9,20	8,5	6,36
završena osnovna (3.3)	35,4	12,62	19,4	6,55	28,3	2,26	14,6	2,32
KV i VKV (10.2)	29,7	11,02	19,1	6,43	28,7	2,62	13,1	3,01
srednja škola (32.4)	27,3	8,70	17,6	5,55	27,4	3,04	12,9	3,00
viša, visoka, fakultet (43.5)	24,6	8,71	17,6	6,53	28,3	3,01	12,0	3,14
magisterij, doktorat (9.9)	23,9	6,56	18,5	6,41	28,2	2,44	11,1	3,16
Materijalni status								
ispodprosječan (26.1)	23,0	8,87	14,8	6,09	27,8	3,16	10,8	3,00
prosječan (42.3)	26,0	8,87	18,2	6,03	28,0	2,94	12,5	3,14
iznadprosječan (31.6)	31,4	11,5	19,3	7,22	28,4	3,04	12,3	2,74
Važnost vjere								
mala (16.7)	20,6	7,13	15,1	4,90	28,6	2,93	10,7	2,58
srednja (45.7)	23,5	5,88	18,7	5,21	27,4	2,48	11,7	2,94
velika (37.6)	29,7	9,16	19,1	6,52	27,8	3,02	13,3	3,04
Stranačka preferencija								
HSP (5.1)	34,2	11,8	22,1	6,18	27,9	3,51	13,8	3,85
HDZ (10.2)	30,3	8,50	24,6	7,00	28,0	2,62	14,5	3,19
HSS (8.1)	30,5	9,30	19,1	5,95	27,8	2,80	14,4	2,84
IDS (0.3)	24,0	0,00	15,0	0,00	29,0	0,00	10,0	0,00
HSLs (27.8)	23,6	7,99	16,9	5,01	27,9	2,98	11,7	2,83
SDP (23.1)	24,1	8,14	15,6	4,66	28,5	2,89	11,3	2,78
<i>Cijeli uzorak</i>	26,2	9,20	17,9	6,18	27,9	3,01	12,3	3,16

● **TABLICA 2**
 Deskriptivna statistika skala za
 uzorak zaposlenih (N=383)

Demografske varijable (% ispitanika)	Autoritarnost		Percepcija demokracije		Liberalizam		Tradi- cionalizam	
	M	σ	M	σ	M	σ	M	σ
Spol								
žene (62.1)	22,1	7,62	19,9	7,37	28,3	3,39	11,9	3,69
muškarci (37.9)	25,0	8,79	20,7	7,05	28,9	3,71	11,7	3,55
Dob								
do 35 godina (25.5)	22,7	8,59	20,3	6,77	28,2	3,76	11,3	3,31
36-50 godina (54.1)	22,5	7,67	19,7	7,11	28,6	3,26	11,6	3,64
51 i više godina (20.5)	25,5	8,77	21,2	7,97	28,9	3,91	12,9	3,73
Rana socijalizacija								
naselje do 3 000 stanovnika (10.7)	24,1	8,24	21,3	7,00	28,9	3,10	13,0	3,46
3 000-10 000 stanovnika (11.0)	23,4	9,18	20,5	7,85	29,3	3,19	11,9	3,51
10 000 do 50 000 stanovnika (13.1)	24,9	8,07	21,4	7,33	27,9	4,00	12,6	3,20
50 000 do 100 000 stan. (11.2)	24,8	9,72	20,2	7,40	28,1	4,02	12,0	3,68
više od 100 000 stanovnika (54.0)	22,2	7,59	19,6	7,14	28,5	3,44	11,3	3,71
Naobrazba								
završena srednja škola (6.1)	25,6	9,59	21,2	7,59	27,4	3,82	13,1	3,68
završena viša ili visoka škola (61.0)	22,7	7,87	20,1	7,32	28,4	3,35	11,9	3,62
magisterij, doktorat (32.9)	23,7	8,36	20,0	7,13	29,0	3,70	11,6	3,71
Naobrazba majke								
bez škole, nezavršena osnovna (5.5)	29,5	9,71	24,0	9,27	28,2	4,41	13,3	3,81
završena osnovna (24.0)	24,7	8,71	21,7	7,34	28,4	3,36	13,1	3,58
KV i VKV (8.1)	22,9	8,64	20,4	8,04	28,4	2,68	12,2	4,13
srednja škola (40.7)	22,7	7,62	19,6	6,42	28,5	3,60	11,2	3,42
viša, visoka, fakultet (19.3)	20,9	7,15	19,0	7,40	28,7	3,58	11,2	3,60
magisterij, doktorat (2.4)	21,2	3,38	14,2	5,20	29,7	4,10	10,6	2,36
Naobrazba oca								
bez škole, nezavršena osnovna (2.6)	29,5	10,06	23,4	9,95	28,9	4,26	14,0	4,03
završena osnovna (10.2)	25,9	8,91	22,1	7,60	27,8	4,19	13,8	3,39
KV i VKV (17.1)	25,2	8,33	20,9	6,93	28,4	3,05	12,5	3,23
srednja škola (29.4)	23,3	7,99	20,7	7,42	28,4	3,40	12,1	3,68
viša, visoka, fakultet (32.5)	21,0	7,66	19,2	6,80	28,8	3,47	10,5	3,52
magisterij, doktorat (8.1)	21,3	5,34	17,5	6,64	29,1	3,63	11,7	3,09
Materijalni status								
ispodprosječan (33.3)	24,8	8,95	21,0	7,96	28,0	3,67	12,4	3,40
prosječan (45.4)	22,8	8,00	19,4	6,76	28,5	3,49	11,7	3,53
iznadprosječan (24.3)	21,2	6,83	20,2	6,93	29,4	3,55	11,2	4,06
Važnost vjere								
mala (24.7)	19,4	6,07	16,8	6,02	29,3	3,37	10,0	3,22
srednja (51.4)	23,6	7,49	20,8	5,91	27,9	3,95	12,1	2,86
velika (23.9)	27,0	8,60	23,3	7,56	28,1	3,33	13,5	3,54
Stranačka preferencija								
HSP (2.9)	31,8	9,93	26,7	7,50	27,4	3,78	16,8	2,75
HDZ (11.0)	29,9	9,83	28,8	6,62	27,7	3,71	14,2	2,86
HSS (6.5)	26,4	5,40	21,9	7,09	27,6	3,70	12,9	3,04
IDS (2.3)	15,8	4,65	12,6	3,71	31,1	2,76	7,0	2,50
HSLŠ (26.9)	21,2	6,09	18,9	5,30	28,6	3,52	11,4	3,42
SDP (18.3)	22,0	7,80	16,4	4,93	29,3	3,25	10,5	3,07
Lokacija ispitivanja								
Zagreb (62.9)	22,5	7,75	20,0	6,74	28,4	3,58	11,7	3,56
Osijek (9.1)	24,6	7,47	21,1	7,32	29,5	3,71	11,3	4,33
Split (14.4)	23,0	9,17	20,4	9,84	29,5	3,27	11,9	3,25
Rijeka (13.6)	25,6	9,38	20,9	6,33	27,2	2,96	13,0	3,46
<i>Cijeli uzorak</i>	23,0	8,13	20,1	7,20	28,5	3,53	11,8	3,64

Autoritarnost

Na skali autoritarnosti, čiji je teorijski raspon od 12 do 60 bodova, prosječni rezultat u studentskom uzorku iznosi $M=26,2$ ($\sigma=9,20$), a u uzorku zaposlenih $M=23,0$ ($\sigma=8,13$). U recentnom istraživanju nacionalnoga identiteta i za njega relevantnih varijabla (Čorkalo i Kamenov, 1999.) na uzorku od 624 ispitanika (srednjoškolaca, studenata i zaposlenih) iz Zagreba autoritarnost je mjerena istom skalom koja je i ovdje rabljena i dobiveni su rezultati vrlo slični rezultatima ovog istraživanja: $M=28,3$; $\sigma=10,06$. Naše podatke, nažalost, nije moguće usporediti s onima iz istraživanja Šibera (1989.) i Radina (1993.) koji su autoritarnost mjerili različitim instrumentima, jer nijedan od korištenih instrumenata nije standardiziran na našoj populaciji. Standardizacija postojećih instrumenata nuždan je preduvjet za raspravu o razini autoritarnosti u ispitivanim uzorcima.

Drugi problem pri interpretaciji utvrđene razine autoritarnosti svakako je specifičnost naših uzoraka. Budući da jedan uzorak čine studenti zagrebačkoga sveučilišta, a drugi zaposleni u različitim znanstvenim, izobrazbenim, kulturnim i sličnim institucijama, riječ je o ispitanicima natprosječne razine naobrazbe, mogli bismo čak reći o elitnom uzorku. S obzirom na to da autoritarnost, između ostaloga, podrazumijeva rigidnost i stereotipnost mišljenja, a poznato je da su stereotipno mišljenje i predrasude zastupljeniji u manje izobraženih ljudi, nalaženje niže razine autoritarnosti u ovim uzorcima ne bi bilo iznenađujuće.

Kako bismo utvrdili koliki je prinos sociodemografskih varijabla tumačenju rezultata na skali autoritarnosti, proveli smo linearnu regresijsku analizu posebno za svaki uzorak, pri čemu su prediktori bile sociodemografske varijable, važnost vjere i stranačka preferencija,⁴ a autoritarnost je bila kriterij. Koefficijent multiple korelacije u studentskom uzorku iznosi $R=0,63$, iz čega proizlazi da prediktorske varijable objašnjavaju 39 posto varijance rezultata na skali autoritarnosti. U uzorku zaposlenih koeficijent multiple korelacije iznosi $R=0,60$, što pokazuje da je 36 posto varijance rezultata na skali autoritarnosti objašnjeno ispitivanim varijablama. Matrice interkorelacija svih ispitivanih varijabla prikazane su u tablicama 3 i 4, a rezultati regresijskih analiza u tablici 5.

Iz tablice 5 vidljivo je da su prediktori koji značajno pridonose predviđanju autoritarnosti u oba uzorka gotovo identični: spol, važnost vjere, stranačka preferencija te materijalni status. Muški ispitanici imaju više rezultate na skali autoritarnosti nego ženski. Taj nalaz nije sasvim uobičajen i moguće je da je riječ o novosti, karakterističnoj za naše prostore u sadašnjem trenutku. U jednom našem drugom istraživanju (Čorkalo i Stanković, 2000.) postavili smo hipotezu o mogućem

➔ TABLICA 5
Rezultati linearne
regresije sociodemo-
grafskih varijabla na
autoritarnost

Varijabla	Studenti (β)	Zaposleni (β)
Spol	0,25**	0,25**
Dob	0,02	0,08
Mjesto rane socijalizacije	-0,05	0,01
Naobrazba		0,06
Naobrazba majke	-0,01	-0,11
Naobrazba oca	-0,17*	0,04
Materijalni status	0,13*	-0,10*
Važnost vjere	0,35**	0,39**
Stranačka preferencija	-0,20**	-0,20**
Lokacija ispitivanja		0,13*
R (koefic. mult. korelacije)	0,63**	0,60**
% objaš. varijance autoritarnosti	37 %	34%

β = regresijski koeficijenti

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

izraženijem utjecaju opće tradicionalizacije hrvatskoga društva u posljednjih desetak godina na muškarce nego na žene. Viša razina autoritarnosti muškaraca dobivena je i u istraživanju Čorkalo i Kamenov (1999.). Što je veća važnost vjere u životu ispitanika, to on ima izraženiju autoritarnost. Važna komponenta autoritarnosti jest poštivanje autoriteta i preferencija tradicionalnih i konzervativnih vrijednosti, čemu se također pridaje velika važnost u katoličkoj vjeri, što objašnjava dobivenu povezanost (vidi Leak i Randal, 1995.). Ispitanici koji preferiraju HSP i HDZ postižu značajno više rezultate na skali autoritarnosti od ispitanika koji se opredjeljuju za HSLŠ i SDP. Takav nalaz je u skladu s očekivanjima, uzevši u obzir činjenicu da su programi "desnijih" stranaka, zbog isticanja nacionalnih i tradicionalnih vrijednosti, prihvatljiviji autoritarnijim osobama (o tome vidi i Šiber, 1998b). I konačno, u uzorku zaposlenih viši rezultat na autoritarnosti postižu ispitanici s nižim materijalnim statusom, što je očekivani nalaz, dok se u studentskom uzorku javila zanimljiva inverzija: razina autoritarnosti u studenata iznadprosječnoga materijalnog statusa je statistički značajno viša nego kod onih prosječnoga i ispodprosječnoga (vidi Čorkalo i Stanković, 2000.).

Osim tih prediktora, zajedničkih za oba uzorka, u studentskom uzorku značajnom se pokazala i naobrazba oca: studenti čiji su očevi niže naobrazbe su autoritarniji. Sjetimo li se istraživanja Adorna i sur. iz 1950. godine (Adorno, 1982.) koje je autoritarnost objašnjavalo ponajprije odgojnim utjecajem autoritarnoga oca, moguće je objasniti i ovaj nalaz time što su niže izobraženi očevi vrlo vjerojatno autoritarniji. I neka druga istraživanja potvrđuju dobivene nalaze (Radin, 1993.; Altemeyer, 1996.). Iako se naobrazba majke nije pokazala značajnim prediktorom autoritarnosti ispitivanih studenata, treba napo-

menuti da naobrazba majke i oca visoko koreliraju ($r=0,59$), pa je opravdano pretpostaviti da obje varijable objašnjavaju isti dio varijance autoritarnosti.

U uzorku zaposlenih značajnom se još pokazala i lokacija ispitivanja: što je grad manji, ispitanici su autoritarniji. Zbog izloženosti manjem broju različitih utjecaja, kontakata s manjim brojem (različitih) ljudi te, dakle, veće socijalne zatvorenosti manjih okružja, konzervativnost, tradicionalizam i sklonost predrasudama u tim su okružjima izraženiji.

Autoritarnost i percepcija demokracije

Nakon utvrđivanja razine autoritarnosti i njezine determiniranosti sociodemografskim varijablama, daljnji naš cilj bio je utvrditi vezu između autoritarnosti i percepcije demokracije u Hrvatskoj. Ta povezanost u uzorku studenata iznosi $r=0,32$, a u uzorku zaposlenih $r=0,48$ (u oba slučaja $p<0,01$).

Prije nego što prijedemo na komentar te povezanosti, prikazat ćemo dobivene rezultate na Skali percepcije demokracije. Prosječan rezultat studenata iznosi $M=17,9$ ($\sigma=6,18$), a zaposlenih $M=20,1$ ($\sigma=7,20$). U mogućem rasponu rezultata od 8 do 40 u kojem veći rezultat znači manje kritičan stav ispitanika prema stanju demokracije u Hrvatskoj, dobiveni prosjeci pokazuju da naši ispitanici nisu zadovoljni postignutim stupnjem demokracije. U tablicama 1 i 2 prikazani su rezultati na ovoj skali s obzirom na strukturu uzoraka. Linearnom regresijskom analizom ispitali smo prinos pojedinih varijabla objašnjenju varijance percepcije demokracije. U studentskom uzorku koeficijent multiple korelacije iznosi $R=0,52$, što znači da sociodemografske varijable, važnost vjere i stranačka pripadnost objašnjavaju 27 posto varijance. U uzorku zaposlenih $R=0,65$, a postotak objašnjene varijance 43 posto. Značajnim prediktorima percepcije demokracije pokazali su se u oba uzorka stranačka preferencija i važnost vjere, a u studentskom uzorku još i spol. Ispitanici koji preferiraju "desne" političke stranke, kojima je vjera važnija te muški studenti manje su kritični prema stanju demokracije u nas.

Upravo to su i ispitanici koji su postigli više rezultate na skali autoritarnosti čime je djelomično objašnjena povezanost autoritarnosti i percepcije demokracije. Autoritarnost mjerena našom skalom obuhvaća poslušnost autoritetu, tradicionalno shvaćanje odnosa među spolovima te izraziti etnocentризam i netrpeljivost prema strancima, što su sve karakteristike nespojive s temeljnim vrijednostima demokratskih društava. Hrvatska, kao društvo u tranziciji, tek je na putu ka postizanju proklamiranih demokratskih načela, pa je razumljivo da su nisko autoritarne osobe nezadovoljne postignutim, dok visoko autoritarni pojedinci, svojim izražavanjem zadovoljstva stanjem demokracije u nas, upravo pokazuju poslušnost autoritetu i institucijama sustava.

Razvojni ciljevi

Razmotrivši razinu autoritarnosti i zadovoljstvo postojećim stanjem demokracije u Hrvatskoj, dolazimo do krajnjeg cilja o- voga istraživanja, do prinosa tih varijabla u tumačenju prefe- rencija konzervativnoga ili liberalnoga društveno-ekonomsko- ga razvitka Hrvatske. Ta se preferencija očituje u rezultatima na dva faktora skale razvojnih ciljeva koji su prikazani u tabli- cama 1 i 2. Zanimljivo je primijetiti da su u oba uzorka rezul- tati gotovo identični. U mogućem rasponu rezultata od 8 do 40 na faktoru liberalizma prosječni rezultati ($M_{\text{studenata}}=27,9$; $M_{\text{zaposlenih}}=28,5$) pomaknuti su prema višim vrijednostima, što pokazuje da su to smjernice društveno-ekonomskoga razvo- ja koje naši ispitanici preferiraju. U skladu s tim je i niži resul- tat na konzervativizmu ($M_{\text{studenata}}=12,3$; $M_{\text{zaposlenih}}=11,8$).

Kako bismo ispitali ulogu promatranih varijabla u pre- ferenciji određenih razvojnih ciljeva, odlučili smo provesti re- gresijsku analizu u koju su kao prediktori uvedene sociode- mografske varijable, važnost vjere, stranačka preferencija te autoritarnost i percepcija demokracije. Budući da se Skala ra- zvojnih ciljeva nije pokazala jednodimenzionalnom, prove- dene su zasebne regresijske analize za kriterijske varijable kon- zervativizam i liberalizam. Završni rezultati tih analiza prika- zani su u tablicama 6 i 7.

⇒ **TABLICA 6**
Rezultati regresijske
analize sociodemo-
grafskih varijabla,
važnosti vjere, stra-
načke preferencije te
autoritarnosti i per-
cepcije demokracije
na razvojne ciljeve
studenata

Varijabla	Konzervativizam		Liberalizam	
	β	r_{parc}	β	r_{parc}
Spol	0,02	0,02	0,25**	0,23**
Dob	-0,06	-0,07	-0,01	-0,01
Mjesto rane socijalizacije	-0,07	-0,08	0,13	0,13
Naobrazba majke	0,09	0,08	-0,08	-0,06
Naobrazba oca	-0,11	-0,11	-0,01	-0,01
Materijalni status	-0,04	0,04	-0,03	0,02
Važnost vjere	0,13*	0,14*	-0,07	-0,06
Stranačka preferencija	-0,15*	-0,16*	-0,03	-0,03
Autoritarnost	0,36**	0,34**	-0,09	-0,07
Percepcija demokracije	0,13*	0,14*	-0,16*	-0,14*
R (koefic. mult. korelacije)	0,61**		0,33**	
% objašnjene varijance	35%		7%	

β = regresijski koeficijenti

r_{parc} = koeficijenti parcijalne korelacije

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

Činjenica koja prva upada u oči u rezultatima regresij- skih analiza jest da ispitivane varijable u znatno većoj mjeri o- bjašnjavaju varijancu konzervativizma nego liberalizma. U oba uzorka koeficijenti multiple korelacije za liberalizam, iako sta- tistički značajni, objašnjavaju manje od 10 posto varijance.

➔ **TABLICA 7**
Rezultati regresijske
analize sociodemo-
grafskih varijabla,
važnosti vjere, stra-
načke preferencije te
autoritarnosti i per-
cepcije demokracije
na razvojne ciljeve
zaposlenih

Varijabla	Konzervativizam		Liberalizam	
	β	r_{parc}	β	r_{parc}
Spol	-0,09	0,11	0,07	0,06
Dob	0,12*	0,13*	0,10	0,09
Mjesto rane socijalizacije	-0,11*	0,13*	-0,16*	-0,15*
Naobrazba	0,00	0,00	0,03	0,03
Naobrazba majke	0,11	0,09	-0,01	-0,01
Naobrazba oca	-0,15	-0,12	0,10	0,06
Materijalni status	0,02	0,02	0,12	0,12
Važnost vjere	0,17**	0,18**	-0,00	-0,01
Stranačka preferencija	-0,14*	-0,15*	0,06	0,05
Lokacija ispitivanja	0,08	0,09	-0,08	-0,08
Autoritarnost	0,22**	0,22**	-0,27**	-0,22**
Percepcija demokracije	0,22**	0,21**	0,01	0,01
R (koefic. mult. korelacije)		0,65**		0,35**
% objašnjene varijance		39%		8%

β = regresijski koeficijenti

r_{parc} = koeficijenti parcijalne korelacije

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

Odabrani sklop sociodemografskih prediktora samo minimalno tumači varijancu liberalizma: na studentskom uzorku značajnim prediktorom pokazao se samo spol ispitanika, pri čemu žene preferiraju liberalniji razvoj, a u uzorku zaposlenih mjesto rane socijalizacije: ispitanici odrasli u većim okružjima zagovaraju liberalnu orijentaciju društveno-ekonomskog razvitka Hrvatske. Autoritarnost se pokazala značajnim prediktorom samo u uzorku zaposlenih: manje autoritarni ispitanici preferiraju liberalni razvoj. U studentskom uzorku značajan je prinos varijable percepcije demokracije: ispitanici nezadovoljniji stanjem demokracije u nas odlučuju se za liberalniji razvoj. Od svih ispitivanih varijabla, kao najznačajniji prediktor preferencije liberalnog razvoja u studentskom se uzorku istaknuo spol ispitanika, a u uzorku zaposlenih razina autoritarnosti.

Značajni prediktori liberalizma različiti su u uzorku studenata i zaposlenih, pa nije moguće uočiti prepoznatljiv sklop varijabla koje bi objašnjavale preferenciju toga razvojnog cilja. Kao što smo već spomenuli komentirajući prosječne rezultate na ovim skalama, većina naših ispitanika ističe važnost liberalizacije u društveno-ekonomskom razvoju Hrvatske, bez obzira na njihov položaj na relevantnim ispitivanim varijablama.

Rezultati analize za kriterij konzervativizma pokazuju da se ispitivanim varijablama može tumačiti značajan dio varijance rezultata u oba uzorka. Koeficijent multiple korelacije u studentskom uzorku iznosi $R=0,61$, što znači da je objašnjeno 35

posto varijance, a u uzorku zaposlenih $R=0,65$, pa je objašnjeno 39 posto varijance.

U oba uzorka značajnim prediktorima konzervativizma pokazale su se važnost vjere i stranačka preferencija te autoritarnost i percepcija demokracije. U uzorku zaposlenih na granici statističke značajnosti su još i dob i mjesto rane socijalizacije, varijable koje u studenata, zbog relativne homogenosti uzorka, nisu dale značajan prinos.

Očito je da skupina ispitanika koji pridaju veliku važnost vjeri, "desno" politički orijentirana, autoritarna i iskazuje nisku razinu kritičnosti prema stanju demokracije u nas, preferira konzervativni društveno-ekonomski razvoj. Konkretni ciljevi koje ovi ispitanici smatraju važnima su usklađivanje hrvatskih zakona s načelima katoličke vjere, jačanje oružanih snaga, vraćanje nacionalnoj tradiciji umjesto prihvaćanja stranih utjecaja te inzistiranje na stabilnosti političkoga prostora i uz cijenu redukcije broja političkih stranaka, dakle, nauštrb razvoja pluralizma. Moguće je, dakle, reći da je riječ o jednom "općem faktoru" tradicionalno-konzervativnog sklopa koji određuje da ispitanici navedenih osobina preferiraju da se Hrvatska u budućnosti razvija na konzervativan način. Slično govore i rezultati Tarra i Lorra (1991.) koji, na studentskom uzorku, nalaze visoke povezanosti autoritarnosti, konformizma i socijalno-političkog konzervativizma.

ZAKLJUČAK

Odabranim prediktorskim sklopom sociodemografskih varijabla, važnosti vjere, stranačke preferencije te autoritarnosti i percepcije ostvarene demokracije moguće je predvidjeti ponajprije preferenciju konzervativnog razvoja Hrvatske. Varijable ispitivane u ovom istraživanju bliske su i sadržajno povezane te dobiveni nalazi nisu neočekivani. No, kako u nas gotovo i nema istraživanja koja bi se sustavno bavila tim konstruktima, a osobito njihovim međusobnim odnosima, naše istraživanje predstavlja pokušaj da se pretpostavljene moguće relacije i empirijski provjere. Također bismo željeli istaknuti nalaz da se preferencija razvojnih ciljeva ne može držati kontinuumom na čijem je jednom kraju konzervativizam, a na drugom liberalizam, jer je jasno pokazano da se u njihovoj osnovi nalaze različite varijable.

BILJEŠKE

¹ Istraživanje je financijski podržao Institut Otvoreno društvo Hrvatska. U osmišljavanju instrumenata, te u konceptualizaciji i provedbi cjelokupnoga istraživanja, dio čijih rezultata ovdje izlažemo, aktivno su sudjelovali mr. Krešimir Kufrin i dr. Aleksandar Štulhofer kojima zahvaljujemo na prinosu i sugestijama.

² Podsjetimo da su glavni istraživači Berkeleyjske skupine bili pripadnici psihoanalitičke škole.

³ No, vidi citirani Šiberov rad iz 1989. godine u kojem se navodi da u pogledu razine autoritarnosti nema bitnih razlika između bivših jugoslavenskih republika i pokrajina, ali da postoje razlike u stupnju kritičnosti i tolerantnosti, naglašenije izražene u razvijenijim okružjima.

⁴ Varijabla stranačka preferencija kvantificirana je tako da je nezavisna skupina ispitanika (N=31) rangirala navedenih šest stranaka na kontinuumu "desno-lijevo", što je rezultiralo redoslijedom kojim su stranke navedene u tablicama 1 i 2. Na osnovi tog redoslijeda preferencija pojedine stranke dobila je određenu numeričku vrijednost, tako da je stranci koja je smještena "krajnje desno" (HSP) pripisana vrijednost 1, i tako redom sve do stranke koja se nalazi "krajnje lijevo" (SDP) kojoj je pripisana vrijednost 6.

LITERATURA

Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J., Sanford, R. N. (1982.). (Abridged edition) *The authoritarian personality*. New York: W. W. Norton & Company.

Altemeyer, B. (1988.). *Enemies of freedom: Understanding right-wing authoritarianism*. San Francisco: Jossey – Bass Publishers.

Altemeyer, B. (1996.). *The authoritarian specter*. Cambridge: Harvard University Press.

Baars, J. i Scheepers, P. (1993.). Theoretical and methodological foundations of the authoritarian personality. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 29, 345-353.

Christie, R. (1991.). Authoritarianism and related constructs. U: J. P. Robinson, P. R. Shaver i L. S. Wrightsman (Eds.). *Measures of personality and social psychological attitudes*. San Diego: Academic Press, str. 501-571.

Čorkalo, D., Kamenov, Ž., Kufrin, K., Štulhofer, A. (1998.). Izvještaj projekta *Institut Otvoreno društvo Hrvatska: dobrotvor ili državni neprijatelj?*. Zagreb: Istraživački tim Medijan.

Čorkalo, D. i Kamenov, Ž. (1999.). *Nacionalni identitet i međunacionalna tolerancija*. Odsjek za psihologiju i Klub studenata Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Jastrebarsko: Slap.

Čorkalo, D. i Stanković, N. (2000.). Autoritarnost i percepcija ostvarene demokracije u Hrvatskoj: analiza odnosa na uzorku studenata. *Društvena istraživanja*, 45, 67-81.

Eysenck, H. J. (1954.). *The psychology of politics*. London: Routledge.

Leak, G. K. i Randal, B. A. (1995.). Clarification of the link between right-wing authoritarianism and religiousness: The role of religious maturity. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 34, 254 -252.

McFarland, S. G., Ageyev, V. S. i Abalakina-Paap, M. (1992.). Authoritarianism in the former Soviet Union. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 1004-1010.

McFarland, S. G., Ageyev, V. S. i Djintcharadze, N. (1996.). Russian authoritarianism two years after communism. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22, 210 -217.

Meloen, J. D. (1991.). The fortieth anniversary of "The authoritarian personality". *Politics and the Individual*, 1, 1, 119-127.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 6 (56),
STR. 1159-1177

ČORKALO, D. I SUR.:
AUTORITARNOST...

Meloan, J. D. (1994.). A critical analysis of forty years of authoritarianism research: Did theory testing suffer from cold war attitudes? U: R. F. Farnen (Ed.) *Nationalism, Ethnicity, and Identity: National and Comparative Perspective*. New Brunswick: Transaction Publishers, str. 127-165.

Milburn, M. A. (1991.). *Persuasion and politics: The social psychology of public opinion*. Pacific Grove: Brooks/Cole Publishing Company.

Peterson, B. E., Doty, R. H. i Winter, D. G. (1992.). Authoritarianism and attitudes toward contemporary social issues. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 19, 174-184.

Radin, F. (1993.). *Važnost nekih socijalizacijskih i kognitivnih varijabli za tumačenje autoritarnosti mladih*. (Disertacija). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Scheepers, P., Felling, A. i Peters, J. (1992.). Anomie, authoritarianism and ethnocentrism: Update of a classic theme and an empirical test. *Politics and the Individual*, 2, 43-59.

Šiber, I. (1989.). Autoritarna struktura ličnosti – kritički prikaz jugoslavenskih istraživanja. *Politička misao*, 26, 129 -145.

Šiber, I. (1998a). *Osnove političke psihologije*. Zagreb: Politička kultura.

Šiber, I. (1998b). Autoritarna ličnost, politički svjetonazor i stranačka preferencija. *Politička misao*, 35, 193-209.

Tarr, H. i Lorr, M. (1991.). A comparison of right – wing authoritarianism, conformity and conservatism. *Personality and Individual Differences*, 12, 307-311.

Authoritarianism, Attitudes Toward Democracy and Perception of Future Socio-political Development of Croatia

Dinka ČORKALO, Željka KAMENOV, Meri TADINAC-BABIĆ
Faculty of Philosophy, Zagreb

The aim of this study was to determine the role of socio-demographic variables, political orientation and the declared importance of religion in the interpretation of authoritarianism, and to establish the relations between those variables, the perception of the current democracy level and attitudes towards the perspectives of the future development of Croatia. The investigation included two samples: the representative sample of students from the University of Zagreb (N=334) and the employed citizens of Croatia (N=383). The authoritarianism scale, the scale of preferred directions of Croatian development and the scale of perception of democracy were administered. The variables that proved to be significant for the interpretation of the authoritarianism were gender, the declared importance of religion, political preference and the economic status. A significant correlation between authoritarianism and the perception of the current demo-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 10 (2001),
BR. 6 (56),
STR. 1159-1177

ČORKALO, D. I SUR.:
AUTORITARNOST...

cracy level was found, while both these variables were correlated with the preferences for certain directions of socio-political development. The results equivocally show that our subjects are critical towards the actual level of democracy and that they prefer the liberal course of development in Croatia. The preference for the more conservative development expressed by some of our subjects can be explained in terms of the right-wing political orientation and the declared importance of religion, higher levels of authoritarianism and relative satisfaction with the current state of democracy in Croatia.

Autoritarismus, Einstellung zur Demokratie und Sichtweise der Entwicklungsziele Kroatiens

Dinka ČORKALO, Željka KAMENOV, Meri TADINAC-BABIĆ
Philosophische Fakultät, Zagreb

Mit der vorliegenden Untersuchung sollte geklärt werden, auf welche Weise soziodemographische Variablen, religiöser Glauben und Parteipräferenzen die Dimension des Autoritarismus erklären können; ferner sollten die angeführten Variablen und das Autoritarismus-Phänomen in Bezug gebracht werden zur Sichtweise der Demokratie in Kroatien sowie zur Projizierung der gesellschaftlich-wirtschaftlichen Entwicklung des Landes. An der Untersuchung nahmen Studenten (N = 334) und angestellte Bürger (N = 383) der Republik Kroatien teil. Es wurden dabei folgende wissenschaftliche Instrumente verwendet: eine Autoritarismus-Skala sowie eine Skala zur Ermittlung möglicher Entwicklungsziele der Republik Kroatien, die eigens für diese Untersuchung konstruiert wurden; ferner eine Skala zur Ermittlung der Ansichten über den Entwicklungsstand der Demokratie in Kroatien. Für die Erklärung des Autoritarismus-Phänomens erwiesen sich in erster Linie folgende Variablen als relevant: Geschlechtszugehörigkeit, religiöser Glauben, Parteipräferenzen und materieller Status. Man stellte fest, dass zwischen der Ausprägung einer autoritären Einstellung und der Sichtweise der Demokratie in Kroatien ein wesentlicher Bezug besteht. Beide Variablen wiederum sind auch damit verbunden, welcher Form gesellschaftlich-wirtschaftlicher Entwicklung der jeweilige Umfrageteilnehmer den Vorzug gibt. Die Untersuchungsergebnisse zeigen ganz klar, dass der durchschnittliche Kroatier kritisch gegenüber dem Entwicklungsstand der Demokratie in Kroatien eingestellt ist und eine liberale Entwicklung bevorzugt. Der Konservatismus von Befragten, die sich für die Wahrung traditioneller Werte einsetzen, kann aufgrund tiefer religiöser Überzeugungen erklärt werden; weitere Gründe sind eine politische Rechtsorientierung, eine stärker ausgeprägte Neigung zu autoritären Ansichten und die Einstellung, dass die Demokratie in Kroatien nur relativ zufriedenstellend ist.